

Eserleri. Telif: 1. Eyyâm-ı Maḥbes. Deştî'nin ilk edebî eseri olup 1920'deki hapis anılarını içerir. 1921'de *Şafaḳ-ı Sorh'un* 1-15. sayılarında tefrika edildikten sonra kitap halinde basılmıştır (Tahran 1303 hş., 1380 hş.; 1935 yılındaki hapis hâtıralarının da ilâvesiyle, Tahran 1339 hş.; Essen 1381 hş./2003; İng. trc. J. E. Knörzer, *Ali Dashti's Prison Days*, Costa Mesa 1994). **2. Fitne.** Ali Deştî'nin ilk hikâye kitabıdır. Hikâyeler önce 1321 hş. (1942) yılında *Mecelle-i Mihr-i İrân* adlı dergide çıkmış, daha sonra kitap halinde yayımlanmıştır (Tahran 1322 hş.). **3. Sâye.** Dergi ve gazetelerde çıkan yirmi yedi makalesini içerir (Tahran 1328 hş.). **4. Cādû.** 1330 hş.'de (1951) *İttıla'ât* dergisinin birkaç sayısında çıkan hikâye daha sonra kitap halinde yayımlanmıştır (Tahran, ts.). **5. Hindû.** "Hindû, Ber Sâhil-i Mînâyî, Dû Şeb" adlı üç hikâyeden oluşur (Tahran, ts.). **6. Naḳşî ez Hâtîz** (Tahran 1336 hş., 1381 hş.). **7. Seyrî Der Divân-ı Şems-i Tebrîzî** (Tahran 1337 hş.; nşr. Mehdî Mâhûzî, Tahran 1382 hş./2003). **8. Kalem-rov-i Sa'dî** (Tahran 1339 hş., 1381 hş.; İng. trc. Sayeh Dashti, *The Realm of Sadi*, Costa Mesa 2013). **9. Hâkânî: Şâ'irî Dir Âşinâ** (Tahran 1340 hş., 1354 hş., 1381 hş.). **10. Demî bâ Hâyyâm** (Tahran 1344 hş., 1381 hş.; İng. trc. L. P. Elwell-Sutton, *In Search of Omar Khayyam*, London 1971). **11. Perde-i Pindâr** (Tahran 1353 hş.). **12. Pencâh u Penç** (Tahran 1354 hş.). **13. 'Aḳâlâ ber Hilâf-ı 'Aḳl** (Tahran 1355 hş.). **14. Nigâhî be Sâ'ib** (Tahran 1355 hş.). **15. Taşvîrî ez Nâsır-ı Hüsrev** (nşr. Mehdî Mâhûzî, Tahran 1362 hş.).

Tercüme: 1. Nevâmîs-i Rûhiyye-i Taṭavvur-i Mîlel. Gustave le Bon'un Ahmed Zağlûl Paşa tarafından Arapça'ya tercüme edilen *L'homme et les sociétés, leurs origines et leur histoire* adlı eserinin Arapça'dan Farsça'ya çevirisidir (Tahran 1300 hş.). **2. Sırr-ı Tefavvuk-ı Englosakson merbûṭ be-çist.** Yine Ahmed Zağlûl Paşa'nın Arapça'ya çevirdiği Edmond Demolin'in *A quoi tient la supériorité des Anglo-saxons* adlı eserin Farsça'ya tercümesidir (Tahran 1301 hş.). **3. İ'timâd be-Nefs.** Samuel Smiles'in *Self Help* isimli eserinin Fransızca'dan Farsça'ya çevirisidir (Tahran 1305 hş.). Ali Deştî'nin dergi ve gazetelerde yayımlanan çok sayıda makalesi vardır. Mehdî Mâhûzî, onun yayımlanmamış hâtıralarını *'Avâmil-i Sükûṭ: Yâddâştâ-yi Munteşir Neşûde ez Şâdrevân 'Alî Deştî* adıyla kitap halinde basmıştır (Tahran 1381 hş./2003).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd Tulûî, *Bâzîgerân-ı 'Aşr-ı Pehlevî: Ez Fûrûḡî tâ Ferdûst*, Tahran 1374 hş., I, 196, 198, 199, 208; II, 765-769; Yahyâ Aryanpûr, *Ez Nimâ tâ Rûzgâr-ı Mâ*, Tahran 1376 hş., III, 318-332; Hüseyin İttihâd, *Pejûheşgîrân-ı Mu'âşır-ı İrân*, Tahran 1383 hş., VII, 1-462; Abdülâfi Destgayb, "'Alî Deştî", *Peyâm-ı Nevîn*, III/3, Tahran 1339 hş., s. 14-35; Mihrzâd Tülâ-yı Tahrânî, "Cistârî der Efkâr-ı ve Endîşehâ-yi 'Alî Deştî", *Keyhân Ferhengî*, sy. 135, Tahran 1376 hş., s. 40-43; Mehdî Mâhûzî, "'Avâmil-i Sükûṭ (Hâtîrât-ı 'Alî Deştî)", *Buḥârâ*, sy. 26, Tahran 1382 hş., s. 239-248; Abdülhüseyn Âzerneğ, "'Alî Deştî (Rûznâmenîgâr, Siyâsetmedâr, Nevîsende ve Münteḳid-i Edebî)", a.e., sy. 29-30 (1382 hş.), s. 92-107; Abdullâh Şahbâzî, "Zindeḡi ve Zamâne-i 'Alî Deştî", *Faşnâme-i Mûṭâlâ'ât-ı Târihî*, sy. 2, Tahran 1383 hş., s. 9-139; Hüseyin Âbâdiyân, "Nazariyye-i Perdâzân-ı İstîbdâd-ı Münevver: Te'emmulî der Didgâhhâ-yı Siyâsî-yi 'Alî Deştî ve Murtażâ Müşfik Kâzîmî", a.e., sy. 6 (1384 hş.), s. 121-157; Seyyid Mahmûd İlâmbaḥş – Zühre Ramazânî, "Sâdenevîsî ve Vâjegân-ı 'Arabî der Neşr-ı 'Alî Deştî", *Pejûheşnâme-i Ferheng u Edeb*, sy. 7, Rûdihîn 1387 hş., s. 200-220; J. E. Knörzer, "Daştî, 'Alî", *EI*, VII, 108-111; Fakhred-din Azimi, "'Edâlat, Hezb-e", a.e., VIII, 173-174.

MEHMET KANAR

DEVÂLİBÎ

(الدواليبي)

(1907-2004)

Suriyeli ilim ve siyaset adamı,
İslâm hukukçusu.

Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî 29 Mart 1907 tarihinde Halep'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Hüsreviyye Medresesi'nde İslâmî ilimler okudu. Şam (Dimaşk) Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat fakültelerini bitirdikten sonra (1927) Fransa'ya gitti ve Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Öğrenciliği sırasında derslerde, öğretim elemanlarının İslâm dini ve İslâm hukuku alanında aktardıkları yanlış bilgilerinin düzeltilmesi yönündeki çabaları ile dikkati çekti. Roma hukuku öğretim üyesi A. E. Giffard'ın ricası üzerine onun *Précis de droit romain* adlı ders kitabını bu açıdan gözden geçirdi ve eserdeki yanlış bilgilerin düzeltilmesini sağladı. Paris'te bulunduğu sırada Arap asıllı öğrencilerle birlikte Arap Öğrenci Birliği'ni kurdu ve başkanlığını yürüttü. Mezuniyetinin (1935) ardından aynı üniversitede Roma hukuku alanında yüksek lisansını bitirdi ve doktora başladı. Bu sırada Fransız asıllı müslüman bir kadınla evlendi. 1941'de *La jurisprudence dans le droit islamique* adlı teziyle doktorasını verdi. Bu konuyu seçmesinde, özellikle fakültede bulunan öğretim elemanlarının İslâm hukuku alanındaki bilgisizlikleri, bu

Devâlibî

hukukun ancak ilkel topluluklara ait olabileceği, çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek bir niteliğe sahip bulunmadığı şeklindeki ön yargıları etkili olmuştur.

Suriye'ye dönen Devâlibî bir müddet Dimaşk'ta avukatlık yaptı. 1947'den itibaren Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliğine getirildi ve hukuk tarihiyle Roma hukuku bölüm başkanlıklarını yürüttü. Aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi'nde ders verdi. Suriye'nin Fransız işgalinden kurtarılması faaliyetlerinde aktif rol aldı. Halep'teki ulucamda okuduğu hutbelerde, verdiği vaazlarda halkı bu yönde mücadeleye davet etti. 1947'de Hâşim el-Attâsî başkanlığındaki el-Kütletü'l-vataniyye'den Halep milletvekili seçildi, Baas Partisi'nin 8 Mart 1963 tarihinde bir darbeyle yönetimi ele geçirmesine kadar parlamentoda kaldı. 1948'de Lübnan'ın Ba'lebek şehrinde düzenlenen bir kongrede el-Kütletü'l-vataniyye hareketi el-Hizbü'l-vatanî ve el-Hizbü's-ş-a'b'ın üzere ikiye ayrılınca el-Hizbü's-ş-a'b'ın dört kurucu üyesinden birisi olarak siyasi hayatına devam etti. 1947-1963 yıllarında çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1949 Mart ve Ağustos aylarında, sonuncusu da Edîb Çiçekli liderliğinde Aralık ayında olmak üzere üç askerî darbe gerçekleştirildi. Devâlibî Aralık 1949 – Haziran 1950 tarihleri arasında Millî Ekonomi bakanlığı yaptı. Aynı yıl Uluslararası Arap Dili ve Sosyoloji Araştırmaları Toplantısı'na katılan heyetin başkanlığına seçildi. Temmuz 1951'de yakın arkadaşı Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ile birlikte Paris'te Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen İslâm Hukuk Haftası Kongresi'ne katıldı. Aynı yıl meclis başkanlığı ve yılın sonlarına doğru başbakanlık görevini üstlendi, kurduğu kabinede Savunma bakanlığı görevini uhdesine aldı (28 Kasım 1951). Kabinesini oluştururken darbecilerin görüşüne başvurmasını onları rahatsız etti. Darbe lideri Edîb Çiçekli,

el-Hizbü'ş-şa'b'ın ülkeye komplo düzenlediği, orduyu yıpratmaya çalıştığı ve krallık rejimine geri dönmek için çaba sarfettiği gerekçesiyle Devâlibî hükümetini 2 Aralık 1951'de düşürdü. Başbakan Devâlibî ile bakanlar tutuklanarak hapse atıldı. Edîb Çiçekli kendisini devlet başkanı ilân etti, kısa bir süre sonra da bütün siyasî partilerin faaliyetine son verdi. Ancak daha sonra Çiçekli de bir darbeyle devrildi ve 25 Şubat 1954 tarihinde Beyrut'a kaçtı. Kurulan yeni hükümette Devâlibî, Millî Savunma bakanlığına getirildi. 1955'te Yeni Delhi'de düzenlenen I. Afrika-Asya Halkları Kongresi'ne Arap Halkları Heyeti'nin başkanı olarak katıldı. Aynı yıl Bandung Konferansı'na hükümeti temsilen katılacak üyeler arasında bulundu. Bu toplantıda sömürgeciliğin bütün yönleriyle mahkûm edilmesi noktasında uzlaşma sağlandı ve 1961'de resmîleşecek olan Bağlantısızlar Bloku doğdu. Devâlibî, Cemal Abdünnâsır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti projesinin en ileri adımı sayılan ve 1958-1961 yıllarında yürürlükte kalan Mısır-Suriye birleşmesine karşı çıkanlar arasında yer aldı. 28 Eylül 1961'de Abdülkerîm en-Nihlâvî tarafından gerçekleştirilen ve Mısır-Suriye birliğine son veren askerî darbeden sonra yapılan ilk seçimin ardından aralık ayında başbakanlık görevine getirildiyse de yine Nihlâvî'nin 28 Mart 1962'de yaptığı ikinci darbeyle görevden uzaklaştırıldı. Devâlibî, 8 Mart 1963 tarihinde Ziyâd el-Harîrî'nin karşı darbesinden sonra Baas Partisi yeniden iktidarı ele geçirinca hapse atıldı ve 1964'te serbest bırakıldı. Ancak Baas yönetimi ülkeyi terketmesini istedi. 1965'te Suudi Arabistan'a kabul edilen Devâlibî, Kraliyet Divanı müsteşarlığına getirildi. Bir daha ülkesine dönemedi ve 15 Ocak 2004 tarihinde Riyad'da vefat edinceye kadar bu görevde kaldı. Kabri Medîne-i Münevvere'deki Baki' Mezarlığı'ndadır.

Devâlibî, Suudi Arabistan'da bulunduğu yıllarda bilimsel çalışmalarına devam etmiş, 1973'ten 1974 yılı sonuna kadar İslâm hukuku ve İslâm'da insan hakları konusunda ilk defa Riyad'da, ardından Paris, Vatikan, Cenevre ve Strasburg'da düzenlenen toplantılara katılmış, bu toplantılarda Batılı bilim adamlarının özellikle had cezalarının, kadınlarla ilgili bazı hükümlerin insan haklarıyla bağdaşmadığı yönündeki eleştirilerini verdiği cevaplarla büyük takdir toplamıştır. 1975'ten itibaren Birleşmiş Milletler'ce de onaylanan İslâm Dünyası Kongresi (Mü'temerü'l-âlemi'l-İslâmî) başkanlığı görevini yürütmüştür.

Aynı yıl Uluslararası Mescidler Yüksek Konseyi üye ve İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'na murakip üye seçilmiş, 1979-1984 yıllarında merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası İslâm ve Batı Teşkilâtı'nın başkanlığı görevine getirilmiştir. 1986'dan itibaren Bağdat'ta Uluslararası İslâm Halk Kongresi Yürütme Kurulu başkanlığını yürütmüştür.

Arka arkaya darbelerin yapıldığı Suriye'nin en çalkantılı döneminde Devâlibî önemli siyasal görevlerde bulunmuştur. Bu sırada Filistin meselesi sıkıntılı bir boyut kazanmış, Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı müttefiklerinin İsrail'in tanınması yönündeki talebini Suriye hükümetinin reddetmesi sonucu silâh ambargosu konulmuştu. Buna karşılık ordunun Sovyet silâhlarıyla donatılabileceği yönündeki demeclerinin dış dünyada yaptığı büyük yankı ve Filistin topraklarında yahudi devleti kurulmasını engelleme çabaları yüzünden savaş suçlusu ilân edilen Kudüs Başmüf-tüsü Emîn el-Hüseynî'yi Fransa üzerinden Kahire'ye kaçırması Devâlibî'nin Batı çevrelerinde "Kızıl Şeyh" olarak anılmasına yol açmıştır. Onun dinî duyarlılığa sahip önemli bir ilim ve devlet adamı olduğu ifade edilir. Dünya Müslümanları Kongresi Genel Sekreteri İn'âmullah Han Devâlibî'yi muktedir bir politikacı, zeki bir devlet adamı, büyük bir mütefekkir ve seçkin bir âlim olarak tanımlar. Ayrıca hayatına dair çalışmalarında onun temiz bir yaşam sürdürdüğü ve özellikle darbecilere karşı hakkı cesaretle savunduğu, İslâm âleminin eski dönemlerine yeniden kavuşabilmesi için çaba harcadığı belirtilir.

Bazı Görüşleri. Devâlibî ictihadı, Kur'ân-ı Kerîm'in belirlediği evrensel ilkelere işletilmesi ve bırakılan boşlukların doldurulmasının aracı olarak görür. Bu sayede yeni meselelere çözüm bulma imkânı doğmakta ve İslâm hukuku dinimizimizi korumaktadır. 1951 yılında Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nce düzenlenen İslâm Hukuku Haftası sempozyumundaki tebliğinde Devâlibî faizi üretim ve tüketim fazlalığı olarak ikiye ayırmış, haram kılınan faizin, borç veren zenginlerin yüksek orandaki fazlalıkla fakirleri sömürdükleri tüketim kredileriyle ilgili olduğunu, şirketlerin yaygınlaştığı günümüzde ise üretim kredilerine verilen mâkul fazlalığın İslâm'ın yasakladığı faiz kapsamına girmediği fikrini savunmuştur. Ayrıca İslâm'da cihadın savaş boyutunun saldırmayı savunma amacı taşıdığı, mürted için öngörülen ölüm cezasının şüpheleri sebebiyle İslâm'dan dönenler

için değil irtidat sonrası düşman güçlerine katılıp bilfiil müslümanlarla savaşıyorlar için öngörülmesi yönündeki Hanefî görüşünü savunmuştur. Devâlibî yasa hükümlerinin ait olduğu toplumun şartlarına muvafık, maslahatlarıyla uyumlu, örf ve zihniyetine, gerçeklerine, kültürüne uygun olmadıkça adaletli sayılmayacağı, maslahatların topluma ve zamana göre değişebileceği, yasaların da buna uyum sağlaması gerektiği görüşündedir. Ona göre zamanın değişmesiyle hükümlerin değişebileceği ilkesinin tatbik edilmesi mükemmel bir hukukî meleke, toplumun yararını aramada ve ondan zararı kaldırma duyarlılık isteyen son derece önemli ictihadî bir faaliyettir. Müctehidlere bu kapıyı ilk defa Hz. Ömer'in açtığını, mezhep imam ve müctehidlerinin de onun yolundan gittiğini söyler. Devâlibî illetin ve şartların değişmesi, şüphenin sanık lehine yorumlanması gibi ilkelere bağlı olarak Hz. Ömer zamanında müellefe-i kulûba zekât verilmemesini, aynı anda üç boşamanın geçerli sayılmasını, kıtlık yılında hırsızlık suçu için had cezası uygulanmamasını, fethedilen Irak, Şam ve Mısır topraklarının savaşan gazilere dağıtılmayıp haraca bağlanarak sahiplerinde bırakılmasını ahkâmın değişmesi bağlamında ve maslahatla ilişkilendirerek ele alır. Bu yorumlara karşı yapılan itirazlara verdiği cevapta, Hz. Ömer'in uygulamalarını nasla sabit olmuş bir hükmün maslahat gerekçesiyle değiştirilmesi ya da hükümsüz bırakılması şeklinde anlamamak gerektiğini, bunun nesih olmadığını, nesih yetkisinin sadece Allah'a ait bulunduğunu, anılan örneklerin hükümlerin uygulanacağı şartların teşekkül etmemesiyle ilgili olduğunu ileri sürer ve maslahat değiştiğinde nasın değiştirilmesine hacet kalmadan hükmün değiştirildiğini belirtir.

Eserleri. 1. *La jurisprudence dans le droit islamique* (Paris 1941). 2. *el-Medhal ilâ hukuķı'r-Rûmâniyye*. Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri için hazırlanmıştır (Dımaşk 1948). 3. *el-Medhal ilâ 'ilmi usûli'l-fıkh*. Aynı fakülte öğrencilerine ait ders kitabıdır (Dımaşk 1949, 1959, 1963, 1385/1965). 4. *el-Medhal ile's-Sünne ve 'ulûmihâ* (Dımaşk 1956, 1958). 5. *el-Kavmiyyetü'l-'Arabîyye fi haķîkatihâ*. Küveyt Öğretmenler Kulübü'nce düzenlenen Arap milliyetçiliği ve Arap ülkelerinde milliyetçilik siyaseti konularında verdiği iki konferansın ibrettir (Kahire 1959). 6. *el-Vecîz fi'l-hukuķı'r-Rûmâniyye ve târihîhâ*. Bu eser de Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri

için yazılmıştır (I-II, Dımaşk 1959; Halep 1963). **7.** *el-Medhal ile't-târîhi'l-'âm li'l-kânûn* (Dımaşk 1961, 1963; *Ceziretü'l-'Arab: Mehdü'l-ḥaḍâretü'l-insâniyyeti'l-ülâ ve mehdî neş'eti'l-ḥaḳ ve'l-kânûn* adıyla 3. baskısı, Riyad 1415/1995). **8.** *Mebâdî'ü'l-İslâmî'd-düstûriyye fi nevâhi'l-ḥayât* (Kahire-Dımaşk 1961). **9.** *Ḳal'atü Ṭarvâde et-târîhiyye el-Finîkiyye ve şiletühâ bi'l-hicrâti'l-'Arabiyye el-ḳadime ilâ Ūrubbâ ve ḥaşşaten ile'l-Yûnân ve İtâlâyâ ve Fransa* (Beyrut 1964). **10.** *Na-zarât İslâmîyye fi'l-iştirâkiyyeti's-sevriyye* (Beyrut 1965, 1966, 1399/1979). Mustafa Mutlu tarafından *İslâm Gözüyle İhtilâlcî Sosyalizm* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Ankara 1968). **11.** *el-İslâm emâme'r-re'simâliyye ve'l-Marḳsiyye*. 26 Aralık 1964 tarihinde Mogadişu'da düzenlenen Dünya İslâm Kongresi'nde sunulan tebliğin metni olup (Beyrut 1965) *Islam versus Capitalism and Marxism* adıyla İngilizce'ye (Karaçi 1965), Sadık Özek tarafından *Marksizm ve Kapitalizm Karşısında İslâm* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1970) tercüme edilmiştir. **12.** *Dirâsât târihiyye 'an ašli'l-'(an mehdî'l-)'Arab ve ḥaḍâretihî'l-İnsâniyye* (Beyrut 1971, 1983; Kahire 1989; Riyad 1414/1994). **13.** *Nedevât 'ilmiyye ḥavle's-şer'ati'l-İslâmîyye ve ḥuḳûkı'l-insân fi'l-İslâm* (Beyrut 1393/1973; Mekte 1410/1990; Kahire-Beyrut 1419/1999). **14.** *Mevkûfû'l-İslâm mine'l-'ilm ve eserü'r-risâleti'l-İslâmîyye fi'l-hadâretihî'l-insâniyye*. 24-29 Kasım 1979'da Katar'da yapılan III. Uluslararası Hz. Peygamber'in Hayatı ve Sünneti Sempozyumu'na sunulan tebliğdir (Kahire-Beyrut 1979, 1980, 1998). **15.** *el-'İbâdetü zarûretün 'ilmiyyetün ve ḥayeviyyetün* (Beyrut 1399/1979). **16.** *Vaz'u'l-mer'e fi'l-İslâm*. Küveyt Üniversitesi'nde 9 Aralık 1980 tarihinde düzenlenen İslâm'da İnsan Hakları Sempozyumu'na sunulan tebliğin kitap haline getirilmiş şeklidir (Beyrut 1981, 1989; Kahire-Beyrut 1998). **17.** *L'état et le pouvoir en Islam*. 7-10 Aralık 1982'de Paris'te toplanan uluslar arası UNESCO sempozyumunda sunulan bildirinin metnidir (Paris 1986). İslâm'ın devlet ve yönetim anlayışının ele alındığı bildiride Batı dünyasında bu konudaki yanlış anlayışlara işaret edilmektedir. Arapça versiyonu da bulunan eser (*ed-Devle ve's-sulṭa fi'l-İslâm*, Beyrut 1983; Kahire 1984, 1998) bazı notlar ilâvesiyle Mehmed Said Hatiboğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*İslâm'da Devlet ve İktidar*, İstanbul 1985). **18.** *Emrîkâ ve İsrâ'îl: Dirâse li-devri'l-fikri'd-dînî*

fi'd-da'mi'l-Emrîkî li-İsrâ'îl min ḥilâli vâḳf'ati İranceyt (Dımaşk 1990). Devâlibî ayrıca UNESCO tarafından hazırlanan *Les différents aspects de la culture islamiques* adlı serinin on altı yazı içeren *L'individu et la société en Islam* başlıklı cildinin Abdülvehhâb Bouhdiba ile birlikte editörlüğünü yapmıştır (Paris 1994; İngilizce versiyonu, Paris 1998). Devâlibî'nin hâtıratı 1987-1993 yıllarında Abdülkuddûs Ebû Sâlih'in kendisiyle yaptığı konuşmalar da kaydedilerek Muhammed Ali el-Hâşimî tarafından *Müzekkirâtü'd-Duktûr Ma'rûf ed-Devâlibî* adıyla yayımlanmıştır (Riyad 2005). Alâeddin Harûfe *Muḥâkemetü ârâ'i'd-Devâlibî müsteşâri ḥâdimi'l-Ḥaremeyn* (Trablus 1992) adıyla bir eser kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Devâlibî, *el-Medhal ilâ 'ilmi uşûli'l-fîḳḥ*, Dımaşk 1965, s. 283-314; a.m.f., *İslâm Gözüyle İhtilâlcî Sosyalizm* (trc. Mustafa Mutlu), İstanbul 1968, tür.yer.; a.m.f., *İslâm'da Devlet ve İktidar* (trc. M. Said Hatiboğlu), İstanbul 1985, s. 17-18, 41-42, 74-76, ayrıca bk. tür.yer., ayrıca bk. tercüme edenin girişi, s. 3-9; a.m.f., "en-Nuşûş ve teğayyürü'l-aḥkâm bi-teğayyürü'l-ezmân", *el-Müslimün*, 1/6, Kahire-Dımaşk 1371, s. 551-555; a.m.f., "Risâle ile'l-üstâz ed-Duktûr Ahmed Zekî, Re'îsi tahrîri'l-Mecelleti'l-'Arabî", *el-'Arabî*, sy. 22, Küveyt 1393/1973, s. 32-37; a.m.f., "el-İslâm ve't-teyyârâtü'l-ḳavmiyye ve'l-'ilmiyye", *eş-Şarku'l-evaş*, sy. 4051, 3 Cemâziyelâhîr 1410; Abdülkuddûs Ebû Sâlih, *Müzekkirâtü'd-Duktûr Ma'rûf ed-Devâlibî*, Riyad 1426/ 2005; Saffet Köse, "Prof. Dr. Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî: Hayatı-Bazı Siyâsî Faaliyetleri-İslâm Hukuku Alanındaki Bazı Görüşleri-Eserleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 681-698.

SAFFET KÖSE

DEVÂTÎ MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1070/1660)

Celvetî şeyhi.

Divit imalâtıyla meşgul olduğu veya bu işi meslek edinen bir ailede yetiştiği için "Devâtî" ya da "Divitçi" lakabıyla meşhur olmuştur. Gençliğinde Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yerine geçen halifesi Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisap etti. Gayreti ve kabiliyetiyle tarikatta kısa sürede ilerledi ve şeyhi tarafından irşad için Kastamonu'ya gönderildi. Ardından İstanbul'a şeyhini ziyarete geldi, seyrüsülükünü tamamlayıp hilâfet aldı. İrşad faaliyetine başlamadan önce ilme yönelerek bir âlimin yanında kuzanıp 40 akçe maaşla bir medreseye müderris tayin edildi. 1061 (1651) yılında Molla Kestel Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Bir

yıl kadar bu göreve devam etti. 1062-1067 (1652-1657) yılları arasında Üsküdar'daki Vâlide Sultan Dârülhadisi'nde Vâni Ali Efendi'nin yerine müderrislik yaptı. 1067'de medrese hayatını terkedip Üsküdar'da Arslan Ağazâde Mustafa Bey tarafından inşa edilen (1651), bugün kendisinin adıyla yahut Şeyh Camii diye anılan camiye tekkeye dönüştürerek irşad faaliyetine başladı. Burada üç yıl irşadla meşgul olduktan sonra vefat etti ve tekkenin bahçesindeki türbesine defnedildi. Kendisinden sonra irşad hizmetini halifeleri Abdülbâki Dede ve Fidancı Mehmed Efendi devam ettirmiştir. Devâtî'nin oğlu Divitçizâde Mehmed Tâlib Efendi, babasının ölümünün ardından Fidancı Mehmed Efendi'nin yanında tasavvufî terbiyesini tamamlayıp şeyh olmuştur.

Mustafa Devâtî'nin bilinen tek eseri *Tuhfetü's-süfiyyîn*'dir (bk. bibl.). Müellif tasavvuf yolunda nâil olduğu keşifleri ve rüyalarını anlattığı bu eserde zaman zaman hayatıyla ilgili bazı kesitlere de yer vermiştir. Eser Necdet Tosun tarafından sadeleştirilerek bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (bk. bibl.). Mustafa Devâtî tasavvuf yolunda ilerlemenin kolay, ancak kemal noktasında sürekli kalmanın zor olduğunu belirtir. Vahdetin sırlarına erebilmek için halvetin şart kabul edildiğini, halk içinde Hak ile bulunmanın çok güç olduğunu düşünür. Âşiklar, zâhidler ve avam arasındaki derece farkına işaret eden Devâtî âşikların üzüm, zâhidlerin kavun, avamın ise erik gibi sayıldığını, üzümün lezzetinin herkesçe bilinmesi gibi âşikların da kıyamet gününde tanınacağını, kavunun lezzeti kesilmedikçe bilinemeyeceği gibi zâhidlerin de ancak ehlince bilinebileceğini, öte yandan eriğin ekşi olduğunun herkes tarafından bilindiğini söyler (*Tuhfetü's-süfiyyîn*, vr. 40^a).

Devâtî Mustafa Efendi'nin türbesi içindeki sandukası